

Hazırda dünyada diasporların formalaşdırılması prosesi geniş miqyas almışdır. İndi artıq elə bir ölkə tapmaq mümkün deyil ki, orada başqa xalqın diasporu olmasın. Diaspor təşkilatları fəaliyyət göstərdikləri ölkələrə böyük təsir edirlər. Onlar həmin ölkənin demografik strukturlarını, etnik və konfessional tərkibini dəyişirlər. Diasporlar nəinki etnik xüsusiyyətlərini, milli adət-ənənələrini, rituallarını qoruyub saxlayır, eləcə də çox vaxt mövcud olduqları cəmiyyətə yad dəyərləri tətbiq edirlər.

Qloballaşan dünyada diasporun təkamülü və konseptual dəyişiklikləri

Diasporların təkə evsahibliyi edən ölkələrin daxili deyil, həm də xarici siyasətinə getdikcə təsiri artır. Çünki əhəmiyyətli maddi-maliyyə resurslarına malik transmilli diasporlar yaxın vaxtlara qədər vətəni olan və sıx əlaqələrə malik ölkələrin maraqlarını fəal şəkildə lobbiləşdirir, "publik diplomatiya" və "yumşaq güc" konseptinə çevrilirlər. Etnoloqlara görə, "əgər diasporların sayının daimi artımını, onların dinamizmini, fəal iqtisadi və siyasi əlaqələrini, çox "yuxarı mərtəbələrə" qədər lobbicilik fəaliyyətini nəzərə alsaq, - istər "Xilasetmə" ölkələrində, istərsə də "evsahibliyi edən" dövlətlərdə onların müasir dünyada rolunu qiymətləndirmək olmaz. Mühacir icmalarının sayında artım və onların institutlaşması o qədər sürətlə baş verir ki, bəzi ekspertlərin fikrinə, bu, "dünyanın diasporlaşması" haqqında danışmağa əsas verir. Geniş mənada deyə bilərik ki, son yarım əsrdə dünya prosesləri diasporların iqtisadi, hətta ideoloji hökmranlığı altında gedir. Belə bir bəyanatı çətin ki, mübahisəsiz adlandırmaya olar. Diasporların həm məskunlaşdıqları, həm "ikinci vətənləri" nə çevrilmis ölkələrin daxili siyasətində, həm də getdikcə müstəqil oyunçu kimi bəyan etdikləri dünya siyasətində, beynəlxalq münasibətlər sistemində, şübhəsiz ki, getdikcə artan rol var.

Amma, yəqin ki, "dünyanın diasporlaşması" haqqında danışmaq hələ tezdir. Baxmayaraq ki, bəşəriyyətin inkişafının belə bir ssenari üzrə gedə biləcəyini istisna etmək olmaz. Qloballaşan dünyanın xarakterik xüsusiyyəti miqrasiya proseslərinin intensivləşməsidir. Qloballaşma "milli bölgüleri" daha şəffaf edir və buna görə də milyonlarla insan daha yaxşı həyat axtarışında vətənlərini tərk edərək başqa ölkələrə üz tutur. Miqrasiya miqyasının kəskin artması immiqrant etnik icmaların konsolidasiyası ilə paralel gedir. Bir dəfə yeni yerə köçənlər, bir qayda olaraq, yad, etnik-mədəni mühitdə nəinki sağ qalmaq, həm də adət-ənənələrini, dillərini qorumaq üçün birləşməyə çalışırlar. Bu məqsədlə ya mövcud diasporlara qoşulur, yaxud yenilərinə yaradırlar. Bunun nəticəsində ki, dünyada diasporların sayı durmadan artır.

Diaspor strateji amil kimi yaşadığımız dövrün vacib elementi hesab olunur. O həm ideoloji güc, həm də xaricdə milli mənafe və dəyərlərin təmsilçisidir. Diaspor amili xalqların yaxınlaşması, anlaşması, ölkələrarası münasibətlərin qurulması və dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafında mühüm amildir. Tarixin təkamül prosesi zəmsansız və sonsuzdur. Lakin bu inkişafı sürətləndirən səbəblər və mövcud proseslər vardır. Məhz diaspor faktorı inteqrasiya ilə təmas təşkil etməklə həm milli birliyi, həm də bəşəri təkamülü özündə ehs etdirir. Bu element sağlam şəkildə "Vətən uğrunda mübarizə"dir.

Həmrrylikdən Zəfərə doğru

Bu günlərdə planetimizin müxtəlif qitələrində məskunlaşan azərbaycanlıların V Qurtultay keçirildi. Dünya azərbaycanlılarının ali məclisi bütöv bir xalqın ən ümdə arzu və istəyi olan işğaldan azad edilməsi Qarabağda, Şuşada keçirildi. Tarixi ədalətin bərqərar olması fonunda, Xeyrin Şər üzərində qələbəsi nəticəsində spontan olaraq "Zəfər" adı verilən qurultayda yeni istiqamətlər göründü və hədəflər müəyyən edildi. Dövlətimizin başçısı qurultaydakı

müfəssəl nitqində həmin həssas məqamı belə ifadə etdi: "Biz bu gün azad Qarabağda, azad Şuşada Dünya Azərbaycanlılarının Qurtultayını keçirik. Bu qurultayın adı Zəfər qurultayıdır və bu, təbii. Çünki tarixi Zəfərdən sonra ilk dəfədir ki, dünya azərbaycanlıları toplaşır, qurultay keçirir və ümumiyyətlə Zəfər adı xalqımız

Azərbaycan diasporunun inkişaf dinamikası: konseptual baxış və sistemli yanaşma

Azərbaycan diasporunun inkişaf dinamikası: konseptual baxış və sistemli yanaşma

evlərinin genişləndirilməsi prosesi davam etdirilmişdir. Buranın konsepti ümumilikdə, ziyarətçilərə Azərbaycan haqqında aydın fikir formalaşdırmaq və obyektiv məlumat vermək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda 12 ölkədə fəaliyyət göstərən 16 Azərbaycan evi xaricdəki milli atributumuz kimi, maddi-mənəvi dəyərlərimizi təbliğ etməklə yanaşı, həmçinin sosial-mədəni məkan rolunu oynayı.

Vətən məfhumunun sinxronlaşdırılması

Zaman keçdikcə, müstəqillik yolunda irəlilədikcə Azərbaycan Respublikasının milli dövlətçiliyində, xarici siyasət strategiyasında diasporun mühüm rol oynadığını şahid olmuşuq. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin möhkəmləndirilməsi milli dövlətçiliyimiz baxımından müasir həyatımızın ən vacib və son dərəcə mühüm olan bir sahəsi olduğunu anladıq.

XX əsrin son onilliyi dünyanın siyasi xəritəsinin prinsipial konturlarının dəyişməsi, xalqları və dövlətləri "qırmızı imperiya" ideologiyası altında birləşdirən SSRİ-nin süqutu siyasi tarixdə yeni dövrün başlanması ilə təzahür etdi. Böyük dövlətlərin maraqlarının toqquşduğu yerə, Avropa və Asiyanın geosiyasi arealında münbit ərazilərə hakim olmaq arzusu və bu coğrafiyada hegemonluq istəyi postsovet məkanında xaos və anarxiyanın yaranmasına səbəb oldu. Bu aralın hər bir keçmiş sovet ölkəsində olduğu kimi, Azərbaycanın da ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi vəziyyətin gərginləşməsinə gətirib çıxarsa da, XXI əsrin əvvəllərində xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanmasına və müstəqilliyinə, Azərbaycan diasporunun formalaşmasına və inkişafına təsir edən mənfii hallara da son qoyuldu.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra milli diasporumuzun tarixinin, yayılma coğrafiyasının araşdırılması və demografik vəziyyətin öyrənilməsi aktualıq kəsb edən məsələyə çevrilməmişdir. Müstəqilliyin bərpasından sonra təkcə Azərbaycanda deyil, onun hüduqlarından kənarda yaşayan azərbaycanlılarda da milli məniyyət şüuru canlanmağa və milli özünüdərk hissələri yüksəlməyə başladı. Sovet Azərbaycanının vətəndaşı müstəqil Azərbaycanın vətəndaşına çevrildi. Azərbaycan Respublikasının dünya birliyinə suveren dövlət kimi öz qəbul olunması dünya azərbaycanlılarının qarşısına yeni qapılar açdı. Məhz dövlətimizin düşündürülmüş milli strategiyası əsasında ölkə ərazisinin hüduqlarından kənarda yaşayan soydaşlarımızın milli maraqlarının

müdafiəsi məqsədlə qanunlar, proqramlar və strategiyalar qəbul olundu. Bu istiqamətdə dövlətin əsas strateji xətti müəyyənləşdirildi.

Beləliklə, tarixin müxtəlif dövrlərində fərqli səbəblərdən Vətəni tərk edərkən Yer kürəsinin başqa-başqa ərazilərinə səpələnən evi xaricdəki milli atributumuz kimi, maddi-mənəvi dəyərlərimizi təbliğ etməklə yanaşı, həmçinin sosial-mədəni məkan rolunu oynayı.

Xaricdə yaşayan azərbaycanlılara sistemli işin qurulması

Müstəqillik illərində qəbul edilən və milli dövlətçiliyimiz üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən bütün sənədlərdə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların hüquq və əsas azadlıqlarının təminatı diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işində böyük addım olmaqla, soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqillik qaydada təşkilatlanmasına revac verdi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən 2002-ci il iyulun 5-də "Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" Fərmanının və 2002-ci il dekabrın 27-də "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Qanunun imzalanması isə Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin koordinasiya edilmiş, dünya azərbaycanlılarının siyasi və ideoloji birliyinin təmin olunması, onların təşkilatlanması baxımından ciddi rol oynadı.

Bu siyasətin davamı olaraq, Azərbaycan ziyallılarından, tanınmış şəxslərdən, dövlət və hökumət nümayəndələrindən ibarət Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması bu sahəyə xüsusi əhəmiyyət verildiyini bir daha təsdiqlədi. Həmçinin elmi-intellektual potensialın formalaşmasına və inkişafına gətirib çıxardı. 2006, 2011, 2016-cı illərdə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının ikinci, üçüncü və dördüncü qurultaylarının keçirilməsi, müasir dövrün tələbləri nəzərə alınaraq, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci il noyabrın 19-da imzaladığı müva-

fiq sərəncamla Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılması da məhz zərurətdən irəli gəlir və bu sahənin inkişafına öz töhfəsini verirdi. Dövlət komitəsinin yaradılmasından sonra soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin təşkilatlanması daha geniş vüsət alıb. Hazırda, bu istiqamətdə ümummilli lider Heydər Əliyev dövlət idarəçilik məktəbi mövcudluğu əsasında Azərbaycan diasporu yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub.

Dövlət-diaspor əməkdaşlığının yeni müstəviyə qədəm qoyması

Qeyd etdiyimiz kimi, müstəqillik dövründə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli özünəməxsusluğunun və dəyərlərinin qorunması, həmvətənlərimizin tarixi vətənləri ilə əlaqələrinin yaradılması, onlara milli kimlikləri və ata-baba vurdaları qarşısında duran vəzifələrinin xatırladılması məqsədlə kompleks işlər görülmüş, bir sıra tədbirlər reallaşdırılmış, müasir dövrün tələbləri nəzərə alınaraq sənədlər hazırlanmış, dövlət proqramları və həmrəylik xəritəsi qəbul edilmişdir. Təsədüfi deyil ki, 2007-ci il mayın 23-də Azərbaycan Prezidenti tərəfindən təsdiq edilən "Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası"nda xaricdə yaşayan soydaşlarımız da diqqətdə saxlanılmış və onlarla bağlı bir sıra məsələlər öz əksini tapmışdır. Burada Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi "Azərbaycan Respublikası beynəlxalq hüququn hamı-lyca qəbul edilmiş norma və prinsiplərinə, Azərbaycan Respublikasının rəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə və milli qanunvericiliyinə uyğun olaraq, eləcə də müvafiq xarici dövlətlərin qanunvericiliyi nəzərə alınaraq, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların hüquq və əsas azadlıqlarının təmin edilməsinə, onların milli özünəməxsusluğunun, dəyərlərinin qorunub saxlanılmasına kömək göstərilməkdə davam edəcəkdir" və Azərbaycan Respublikasının milli maraqları içərisində "dün-ya azərbaycanlılarının bölüşdürüldüyü dəyərlərə əsaslanan milli özünəməxsusluğunun və həmrəyliyin möhkəmləndirilməsi" fikirləri əks olunmuşdur. Bu da diaspor sahəsinin müstəqil dövlətçilik və milli maraqlar baxımından nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu bir daha təsdiq edir. 2018-ci ildə komitə tərəfindən hazırlanan Strateji Yol Xəritəsini də bu qəbildən saymaq mümkündür. Eləcə də "Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə Türkiyə Respublika-

sının Xaricdəki Türklər və Əqrəba İcmaları İdarəsi arasında "Diaspor sahəsində birgə fəaliyyətə" dair Anlaşma Memorandumu" və "Türk Şurasının (hazırda Türk Dövlətlər Birliyi) Türkdilli Diasporun Birgə Fəaliyyət Strategiyası"na dəyişikliklərin təsdiq edilməsi haqqında qərarın və "2019-cu ildə Türk Şurası Diaspor Birgə Fəaliyyət Planı"nın imzalanması əhəmiyyətli məsələlərdəndir.

Təsədüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyev diaspor sahəsində dövlət siyasətini prioritet istiqamət saydığını bildirmiş və bu sahənin işinin hazırkı dünyanın reallıqlarına uyğun genişləndirilməsi istiqamətində məqsəd və məramını aydın şəkildə açıqlamışdır: "Biz Azərbaycan diasporunun, icmalarının təşkilatlanması və fəaliyyətini, Vətənlə əlaqənin keyfiyyətcə yeni mərhələyə, daha yüksək səviyyəyə qaldırmaq niyyətindəyik. Azərbaycan diasporu Azərbaycanın ənənəvi dostluq münasibətləri olan xalqların və dövlətlərin icmaları ilə sıx əməkdaşlıq etməli, onların müsbət təcrübəsindən və müəyyən bəhrələnməlidirlər. Bunun üçün dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar daha sıx birləşməli, müştəqillik dinamik daxili strukturuna malik birlik kimi çıxış etməlidirlər. Onlar həm Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini və müstəqil adət-ənənələrini qoruyub saxlamalı, həm də etnik qapalılıqlardan, təmsil etdikləri ölkələrin siyasi, iqtisadi, ictimai və mədəni həyatına inteqrasiya olunmalı, fəal siyasi amilə çevrilməlidir".

Göründüyü kimi, daha da sərəməli fəaliyyət üçün diasporlararası əlaqələrin yaradılması (xüsusilə, klassik yəhudi, ingilis, Çin, yapon və müasir rus, Ukrayna və b. diasporlar ilə) məqsəduyğundur. Bu xüsusda, 2007-ci il martın 9-da Bakı şəhərində keçirilmiş Dünya Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumu bütün türkdilli xalqların həyatında mühüm hadisə olmuşdur. Forumda aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq, "Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyası", "Bakı Bəyannaməsi" və bir sıra digər mühüm sənədlər qəbul edilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan diaspor siyasəti düşünlümsü və məqsədyönlü fəaliyyəti ilə çoxtərəfli formatda davam etdirilərək dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmış, bu sahəyə aid konkret addımlar atılmışdır. Milli məniyyət şüuru, özünüdərkətmə prosesinə söykənən strategiyani yeni çağ-larlarla zənginləşdirən Prezident İlham Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlılar qarşısında əməli fəaliyyətə keçməsi və konkret olaraq yenicə formalaşan diasporu güc potensialına çevirərək bütün institutlarının yaradılması istiqamətində tapşırıq və vəzifələr qoymuşdur. Onun Azərbaycan diaspor siyasətinə konseptual yanaşması və lobbifəaliyyətinin perspektiv cəhətləri barədə mövqeyi bu baxımdan xüsusilə diqqət çəkir. O, bununla bağlı mövqeyini belə ifadə edir: "... Azərbaycan diasporu milli və dövlət maraqlarımıza aid məsələlərdə razılaşdırılmış ümumi mövqə nümayiş etdirməlidir. Burada daha vacib məqamlardan biri də budur ki, diasporumuz qarşısında siyasi dairələrdə lobbicilik imkanlarının genişləndirilməsi və Azərbaycanın xarici siyasətçilərə çıxış imkanlarının təmin edilməsi işinə böyük önəm verilir".

Diasporun davamlı dayaq və güvənc olmaq üçün dövlətin iqtisadi qüdrətinin təmin olunması da mühüm şərtlərdən biridir. Ümummilli liderin hakimiyyətə qayıdışından bəri sabitlik və dönməz milli inkişafa qədəm qoyan Azərbaycan həzrətində Prezident İlham Əliyevin davamlı iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilə həyata keçirilən regional inkişafı üzrə dövlət sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramları çərçivəsində ölkədə daxili bazarın inkişafına nail olunmuşdur. Bu, həm iqtisadi, həm də siyasi qələbənin göstəricisi

olmaqla yanaşı, düzgün daxili və xarici siyasət kursunun ayarı təzahürüdür. Belə ki, müxtəlif çeşidli məhsulların dünya bazarına çıxarılması, sahibkarlığın inkişafı, daxili bazarın güclənməsi, eləcə də, istehsalatın müxtəlif sahələrində əldə olunan nailiyyətlər Azərbaycan beynəlxalq arenada daha yaxından tanımağa imkan verir. Azərbaycan istehsalı olan çeşidli mallar sərhədlərimizin hüdudundan kənarda milli brendlər adı altında yayılmaqdadır. Bu, dövlətçiliyin tərəqqisi sayılmaqla yanaşı, ölkəmizin hərtərəfli tanidilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Hazırda Azərbaycanın dinamik inkişafı, səbatlı daxili və xarici siyasət, uğurlu regional və beynəlxalq əməkdaşlıq manevləri, həyata keçirilən meqaiqtisadi layihələr dövlətimizin beynəlxalq arenadakı müttəfəqlərinin sayının artmasına imkan yaratmışdır. Belə bir şəraitdə məntiqli olaraq diasporumuzun təşkilatlanma imkanları da daha asan reallaşır. Dünyanın bir çox dövlətlərində səfirlik və konsulluqların, əlaqələndirici təşkilatların təsis olunması da bu sahənin inkişafına təkan verən amillərdəndir. Bu rəsmi dövlət nümayəndəliklərimizin xarici ölkələrdə bilavasitə diaspor quruculuğunu himayəyə cəlb edilməsi Azərbaycan diaspor cəmiyyətlərinin, milli icmaların yaranması işini daha da sürətləndirmişdir. Danılmazdır ki, bu təsədlər hüquq baxımdan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müdafiə olunmasına və himayəsinə təmin edir, hərtərəfli əməkdaşlıqlar üçün yeni qapılar açır.

Vətən müharibəsi bir daha ölkə əhalisi ilə yanaşı, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların da döğmə Azərbaycanınə, ölkənin bu günü və sabahı üçün müştəqillik qüvvəyə çevrildiyini göstərdi. Dövlətin diqqət və qayğısı sayəsində əldə olunmuş və böyük nailiyyət Azərbaycanın ata-babalarımızdan qalan irsinə qədər bəbəyi bütün türkdilli xalqların həyatında mühüm hadisə olmuşdur. Forumda aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq, "Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyası", "Bakı Bəyannaməsi" və bir sıra digər mühüm sənədlər qəbul edilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan diaspor siyasəti düşünlümsü və məqsədyönlü fəaliyyəti ilə çoxtərəfli formatda davam etdirilərək dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmış, bu sahəyə aid konkret addımlar atılmışdır. Milli məniyyət şüuru, özünüdərkətmə prosesinə söykənən strategiyani yeni çağ-larlarla zənginləşdirən Prezident İlham Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlılar qarşısında əməli fəaliyyətə keçməsi və konkret olaraq yenicə formalaşan diasporu güc potensialına çevirərək bütün institutlarının yaradılması istiqamətində tapşırıq və vəzifələr qoymuşdur. Onun Azərbaycan diaspor siyasətinə konseptual yanaşması və lobbifəaliyyətinin perspektiv cəhətləri barədə mövqeyi bu baxımdan xüsusilə diqqət çəkir. O, bununla bağlı mövqeyini belə ifadə edir: "... Azərbaycan diasporu milli və dövlət maraqlarımıza aid məsələlərdə razılaşdırılmış ümumi mövqə nümayiş etdirməlidir. Burada daha vacib məqamlardan biri də budur ki, diasporumuz qarşısında siyasi dairələrdə lobbicilik imkanlarının genişləndirilməsi və Azərbaycanın xarici siyasətçilərə çıxış imkanlarının təmin edilməsi işinə böyük önəm verilir".

Diasporun davamlı dayaq və güvənc olmaq üçün dövlətin iqtisadi qüdrətinin təmin olunması da mühüm şərtlərdən biridir. Ümummilli liderin hakimiyyətə qayıdışından bəri sabitlik və dönməz milli inkişafa qədəm qoyan Azərbaycan həzrətində Prezident İlham Əliyevin davamlı iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilə həyata keçirilən regional inkişafı üzrə dövlət sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramları çərçivəsində ölkədə daxili bazarın inkişafına nail olunmuşdur. Bu, həm iqtisadi, həm də siyasi qələbənin göstəricisi

(ardı var)

Yəhya BABANLI,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
diaspor məsələləri üzrə ekspert